

Evropská zahraniční politika v prostoru arabského Středozeří 1995–2012

*Michael Brtnický**

Abstract: *The aim of this paper is to present unfinished dissertation titled "European Foreign Policy in the area of the Arab Mediterranean 1995-2012. The work focuses on the foreign policy of the European Union and certain sector of the foreign policies of the Member States in the area of Arab speaking southern and eastern Mediterranean. At first we present the topic of the dissertation, justify its selection and clarify our research objectives. The theme is geographically and chronologically specified. Then the author deals with methodological and theoretical basis of the research. The work pursues the method of disciplined interpretative one-case study and it is based on theoretical pluralism. The structure of each chapter corresponds with the chosen research design. Finally, the author deals with methodological limitations and problems of this chosen research design.*

Key words: *European Union, Mediterranean, Barcelona Process, European Neighbourhood Policy, foreign policy, one-case study, structural foreign policy*

1. Úvod – představení tématu

Arabské státy jižního a východního Středozeří jsou součástí širší skupiny zemí, která bývá v odborné literatuře i oficiálních dokumentech Evropské unie označována jako *sousedství* Unie, a participují na unijních zahraničněpolitických iniciativách Evropská politika sousedství a Barcelonský proces: Unie pro Středozeří. Unie a některé její členské státy považují arabské jižní a východní Středozeří za prostor zásadní strategické důležitosti z hlediska bezpečnostního, ekonomického i sociálního. Vzhledem ke geografické blízkosti, existenci bezpečnostních hrozeb i nesčetných ekonomických a sociálních vazeb, důležitosti pro energetickou bezpečnost Evropy a rezonanci oblasti Blízkého východu a severní Afriky v mezinárodní politice EU opakovaně deklarovala, že tuto oblast považuje za svou zahraničněpolitickou prioritu.

Disertační práce je věnována tématu evropské zahraniční politiky vůči arabským zemím jižního a východního Středozeří od roku 1995 do konce roku 2012. Zaměřuje

se na podobu, charakter a obsah evropské zahraniční politiky ve zmíněném období, podmínky pro působení evropské zahraniční politiky v tomto prostoru a reakci Evropské unie na politické změny ve Středozeří od počátku roku 2011.

Téma evropské zahraniční politiky vůči arabským státům jižního a východního Středozeří a podmínek jejího působení si autor zvolil z několika důvodů. Mezinárodní vztahy a vnitřní vývoj arabských zemí severní Afriky a západní Asie a evropská zahraniční politika nabízejí řadu relevantních otázek k výzkumu. Politické změny v arabských státech od počátku roku 2011, *arabské probuzení*, zesílily politickou i společenskou relevanci tématu. To platí pro vnitřní vývoj těchto států, ambice a schopnosti vnějších aktérů do tohoto vývoje zasahovat a také pro samotnou EU, kdy řada otázek spojených se vztahy s jižním sousedstvím se může nejrůznějšími způsoby projevat ve vnitřním vývoji Unie (vnitřní a vnější bezpečnost, migrace a otázka volného pohybu osob uvnitř EU, dodávky fosilních paliv atd.). Vztahy EU s arabskými státy jižního a východního Středozeří jsou také

do jisté míry kontroverzním tématem mezi politickou elitou Unie i mezi širokou veřejností, v době obliby kulturalisticky vyargumentovaných představ o inherentní odlišnosti obyvatel tamních států (či všech arabsky mluvících lidí) a islamofobie.

Jedním ze záměrů práce je přispět k odborné diskuzi na téma vztahů mezi EU a státy jižního a východního Středozeří, v českém prostředí nepříliš rozvinuté. Oblast zahraniční politiky EU ve Středozeří není v českém prostředí dostatečně prozkoumána, ve výzkumu evropské zahraniční politiky vůči sousedství Unie dominuje unijní zahraniční politika vůči zemím západního Balkánu, tedy potenciálních nových členů, východní Evropy a Zakavkazska, pravděpodobně z důvodu priorit zahraniční politiky České republiky a zčásti i geografické a kulturní blízkosti tohoto prostoru.

V odborné literatuře dotýkající se problematiky vztahů Evropské unie a arabských zemí jižního a východního Středozeří se často projevuje oddělenost výzkumu zahraniční politiky Evropské unie a vnitřního vývoje a mezinárodních vztahů severní Afriky a západní Asie. Ta se projevuje v pracích badatelů, jejichž centrum pozornosti jednoznačně leží ve výzkumu zahraniční politiky Evropské unie a evropskou zahraniční politiku ve středozeříním prostoru vnímají jen jako jeden z fragmentů celkového spektra evropské zahraniční politiky. Jejich analýzy se soustředí na institucionální nastavení při tvorbě zahraniční politiky Unie a vnitřní priority členských zemí EU pro rozvíjení zahraniční politiky tím či oním směrem, přičemž nedostatečně reflektují výzkum vnitřního vývoje a mezinárodních vztahů zemí jižního a východního Středozeří. Jsou to práce, kde těžiště výzkumu leží geograficky i politicky na severu, zatímco jižní objekt zahraniční politiky je více či méně opomíjen.

V zásadě podobný problém, byť s opačným výsledkem, nacházíme v pracích badatelů, pro které je prioritní výzkum vnitřního vývoje a mezinárodních vztahů šířeji definované skupiny zemí severní Afriky a západní Asie, kde není vztahům Evropské unie s arabskými státy jižního a východního Středozeří věnována dostatečná pozornost. Autor se domnívá, že tomu tak je i z důvodu specifčnosti evropské zahraniční politiky, která je konceptuálně i prakticky obtížněji zachytitelná, než je tomu u zahraničních politik Spojených států, Číny nebo Ruské federace. Přes jasnou geografickou determinaci, existenci nesčetných politických, ekonomických a sociálních vazeb a priorit, jakou pro evropskou zahraniční politiku arabské Středozeří představuje, bývá role Evropské unie upozadována či zcela opomíjena. V tomto případě se jedná o práce, jejichž těžiště se nachází v jižním geografickém i politickém prostoru, zatímco role severu nebývá dostatečně zhodnocena.

2. Stanovení cílů dizertace

Výzkumným cílem práce je analyzovat evropskou zahraniční politiku vůči arabským zemím jižního a východního Středozeří a podmínky pro její působení v dané oblasti. Tím práce zamýšlí ukázat vývoj evropské zahraniční politiky ve středozeříním prostoru od roku 1995 do současnosti, reakci Evropské unie a členských států na arabské probuzení a také možnosti jejího dalšího rozvíjení. Pro práci byly stanoveny následující otázky. Jakým vývojem prošla evropská zahraniční politika v prostoru jižního a východního Středozeří od r. 1995 do současnosti z hlediska pojetí, obsahu a cílů? Jak reagovala Evropská unie a její členské státy na změny v jižním a východním Středozeří od roku 2011? Jaké podmínky v současnosti existují pro rozvíjení

evropské zahraniční politiky v prostoru arabského Středozeří?

Z teoretického hlediska práce využívá výsledků výzkumu belgického badatele Stephena Keukeleireho a jeho spolupracovníků, působících na lovařském Institute for International and European Policy. V analýze jsou využity Keukeleireho teoretické koncepty konvenční a strukturální zahraniční politiky. I s ohledem na Keukeleireho koncepty autor ve výzkumu usiluje o verifikaci, respektive falzifikaci následující hypotézy: Evropská zahraniční politika vůči arabským státům jižního a východního Středozeří v období 1995–2012 se rozvinula směrem k jednoznačnému upřednostnění bilaterální formy spolupráce a diferenciaci vztahů s jednotlivými arabskými státy. Tento vývoj vyplynul ze slabosti strukturální dimenze evropské zahraniční politiky a vnitrostátních a mezinárodních podmínek arabského Středozeří a byl posílen i událostmi tzv. arabského probuzení po r. 2011.

3. Vymezení předmětu zkoumání

Předmětem práce je analýza evropské zahraniční politiky v prostoru arabského Středozeří. Takto zvolený předmět výzkumu představuje velice rozsáhlou a členitou problematiku, proto je třeba jej v zájmu proveditelnosti a hloubky analýzy dále specifikovat a stanovit hranice výzkumu.

3.1. Tematické vymezení

Tematicky se práce soustředí na zahraniční politiku EU a zahraniční politiku členských států realizovanou mimo institucionální rámec Unie v oblasti arabského Středozeří, která je následně začleněna do unijního rámce. Zaměřuje se na unijní zahraničněpolitické iniciativy Barcelonský proces: Euro-středozeří partnerství, Evropskou politiku sousedství a Barcelonský proces: Unii pro Středozeří.

Tyto zahraničněpolitické iniciativy realizované prostřednictvím institucionálního rámce Evropské unie doplňují významné zahraničněpolitické iniciativy členských států v prostoru arabského Středozeří, kde členské státy z nejrůznějších důvodů zvolily postup mimo institucionální rámec Unie a až zpětně svou zahraniční politiku zakomponovaly do zahraniční politiky EU.¹⁶

3.2. Geografické vymezení

Geograficky se práce zabývá problematikou arabských států jižního a východního Středozeří, pod kterými rozumíme Alžírsko, Egypt, Jordánsko, Libanon, Libyi, Maroko, Sýrii a Tunisko, a Evropské unie, s jejími 27 členskými státy (2013). V případě výběru arabských států jižního a východního Středozeří jsme postaveni před konceptuální problém. Striktně politicko-geograficky vzato v našem výčtu chybí Izrael, Palestinská území a Turecko. Zde autor při výběru upřednostnil politická, socioekonomická a kulturní kritéria. Izrael není součástí naší analýzy z důvodu jeho nearabského charakteru, jiného historického vývoje a odlišného politického a ekonomického postavení *vis-à-vis* Evropské unii.

Palestinská území, přes povýšení Palestiny na pozorovatelský stát Organizace spojených národů 29. listopadu 2012, nejsou svrchovaným státem, jejich hranice jsou kontrolovány Izraelem, rozsáhlé části Západního břehu jsou okupovány. Vztahy mezi Evropskou unií a Palestinskou samosprávou jsou v jistém smyslu součástí vztahů Unie s Izraelem, nejsou tedy vztahem dvou partnerů. Přesto jsou vztahy EU a Palestinské samosprávy v analýze

¹⁶ Příklady zahraničněpolitických iniciativ členských států, které byly zpětně navázány na zahraniční politiku EU, jsou např. Barcelonský proces: Unie pro Středozeří (původně Středozeří unie) či vojenský zásah v Libyi od března do října 2011.

zohledněny, z důvodu arabského charakteru daného území, rezonance izraelsko-palestinského konfliktu v mezinárodní politice i důležitosti izraelsko-palestinského a izraelsko-arabského konfliktu při startu Barcelonského procesu: Eurostředozemního partnerství roku 1995. Turecko je vynecháno nejen jakožto nearabský stát, ale především jako potenciální člen Unie (kandidátský stát), čímž se z pohledu evropské zahraniční politiky odlišuje od zbytku oblasti jižního a východního Středozeří.

Jižní a východní Středozeří je oblastí, která je v literatuře často zahrnuta pod další geografické a politické konstrukty jako Střední východ a severní Afrika (MENA), Blízký východ či rozšířený Střední východ.¹⁷ Zde práce upřednostňuje politické kritérium pohledu evropské zahraniční politiky, jež odlišuje středozeří oblast od dalších teritorií severní Afriky a západní Asie, které bývají zahrnuty do pojmu MENA (například země Arabského poloostrova nebo Irák).

3.3. Chronologické vymezení

Práce se zabývá obdobím let 1995 až 2012, časová osa je ohraničena startem Eurostředozemního partnerství na mezivládní konferenci v Barceloně, které je obecně považováno za počátek *ambiciózní* evropské zahraniční politiky v oblasti, a reakcí evropské zahraniční politiky na vlnu politických změn v jižním a východním Středozeří od roku 2011. Pro analýzu je využit diachronní přístup, „který nám umožňuje zabývat se vývojem konkrétního jevu v delším časovém úseku“ (Říchová 2007: 21). V našem případě je to tedy

vývoj evropské zahraniční politiky v oblasti jižního a východního Středozeří v období 1995–2012 a podmínek pro její působení v tomto prostoru.

4. Teoretický a metodologický rámec práce

Předkládaná práce na nejobecnější úrovni vychází z empiricko-analytického přístupu, který „klade důraz na neutrální postoj vůči studovanému předmětu“ a „preferuje takové výroky, které nejsou ovlivněny apriorními soudy, a to ani s ohledem na určitá ideologická východiska, ani co do subjektivních postojů badatele. Empiricko-analytický přístup vždy v první řadě zdůrazňuje nestrannost, odbornou kritiku a potřebu prověřovat, objektivizovat dosažené poznatky“ (Říchová 2000: 21). Práce je kvalitativně založenou jednopřípadovou studií, jejíž objekt výzkumu představuje evropská zahraniční politika vůči arabským zemím jižního a východního Středozeří. V rámci typologie jednopřípadových studií ji zařazujeme mezi disciplinované interpretativní studie, kdy za případ je vybrán fenomén, „který považujeme za hodný studia svou jedinečností a významem, ale pro jeho prozkoumání je využito existující teorie, která dosud na daný fenomén nebyla aplikována. Teorie slouží pouze jako vodítko pro identifikování hlavních procesů a proměnných v rámci případu. Případ tedy neslouží jako nástroj pro práci s teorií, ale naopak teorie jako je vodítkem pro práci s případem“ (Kořan 2008: 34).

Téma, stanovená hypotéza a konstrukce výzkumu určují volbu teoreticko-analytických nástrojů a konceptů, které jsou v práci využity: analýza zahraniční politiky, evropská zahraniční politika, konvenční a strukturální zahraniční politika.

Analýza zahraniční politiky (*foreign policy analysis*, FPA) je jednou z disciplín oboru mezinárodních vztahů a zároveň

¹⁷ Tyto názvy jsou přejaté z anglických originálů, přičemž spíše tradice než exaktní výčet upravuje, které státy pod tyto termíny spadají. V posledních letech populární rozšířený Střední východ nás zavádí od Egypta (či Maroka) až na indický subkontinent.

základním teoreticko-analytickým nástrojem pro výzkum zásadního komponentu mezinárodní politiky – zahraniční politiky. Přesto můžeme sledovat dlouhodobě nedostatečné propojení FPA s teoretickým rozvojem mezinárodních vztahů, které dalo FPA nádech teoreticky strnulého, sterilního pole. V posledních letech také můžeme pozorovat pokles zájmu badatelů z oboru politických věd o analýzu zahraniční politiky a naopak rostoucí zájem historiků o tento koncept (Hill 2003; Korany a Dessouki 2008; Keukeleire a Schunz 2008). Analýzou zahraniční politiky zkoumáme tvorbu a obsah zahraniční politiky na vnitřní úrovni, implementaci zahraniční politiky a podmínky pro působení a důsledky zahraniční politiky ve vnějším prostředí (Rosenau 2006; Breuning 2007). Pod konceptem *evropská zahraniční politika* práce chápe množinu zahraniční politiky realizovanou skrze institucionální rámec Evropské unie a zahraniční politiky členských států prováděnou mimo unijní instituce, která je zpětně zakomponována do zahraniční politiky Unie. Toto pojetí nám umožňuje postihnout komplexnější obraz zahraniční politiky Evropské unie a jejích členských států vůči zvolené oblasti, zejména v případě, kdy si členské státy utilitárně vybírají, které aspekty zahraniční politiky je pro ně vhodné realizovat skrze institucionální rámec EU (např. demokratizace, liberalizace obchodu, strukturální reformy) a pro které je naopak vhodnější rámec národního státu či jejich koalice (např. krátkodobý vojenský zásah, některé diplomatické iniciativy) a až následné zapojení EU. Omezení se na zahraniční politiku realizovanou pouze prostřednictvím institucí Evropské unie by mohlo vést ke zkreslení reálného stavu vztahů EU s externím prostředím, vztahy s arabskými zemí jižního a východního Středozeří nevyjímaje.

Koncepty *konvenční* a *strukturální zahraniční politiky* zachycují kontinuum různých podob zahraniční politiky vůči stejnému geografickému prostoru. Jsou užitečné pro analýzu zahraniční politiky Evropské unie, která je svým charakterem unikátní, přičemž tradiční definice a koncepty zahraniční politiky mají vzhledem k tomuto výjimečnému charakteru unijní zahraniční politiky často jen omezenou využitelnost. Tyto koncepty nám umožní zachytit a analyzovat i mnohdy opomíjené dimenze zahraniční politiky. Teoreticko-analytické koncepty konvenční a strukturální zahraniční politiky vycházejí z výzkumu Stephena Keukeleireho a jeho spolupracovníků. Jejich bádání je jedním z předních současných pokusů o prohloubení poznání charakteru, fungování a obsahu vnějších vztahů Evropské unie, evropské zahraniční politiky a postavení Unie v mezinárodních vztazích (srovnej Carlnaess, Sjursen a White 2004; Hill a Smith 2005; Zielonka 2007; Keukeleire a MacNaughtan 2008; Bindi 2010). Keukeleireho výzkum také odráží rostoucí oblíbenost teoretického pluralismu v mezinárodních vztazích, jenž vychází z potřeby přesněji zachytit mezinárodněpolitickou realitu v daném geografickém prostoru či ve vztazích mezi dvěma a více aktéry bez omezení paradigmaty pouze jednoho z teoretických přístupů v mezinárodních vztazích a také z nutnosti spojit výzkum vnitrostátního a mezinárodního.

Disertační práce je kvalitativně založenou případovou studií, jež je na příslušných místech doplněna o relevantní kvantitativní ukazatele. Podle metodologa Johna W. Creswella (citováno dle Hendl 2005: 50) definujeme kvalitativní výzkum jako „*proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy*

textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“ Předmětem výzkumu kvalitativní případové studie je evropská zahraniční politika v prostoru arabského Středozeemí v období 1995–2012. Obecně se případová studie soustředí na studium jednoho či několika případů, kde smyslem výzkumu je „*detailed studium [...] zachycení složitosti případu [...], popis vztahů v jejich celistvosti*“ (Hendl 2005: 103). Ambicí případové studie může být i ozřejmit obecné souvislosti více případů. „*Případová studie může být pochopena jako intenzivní studium jednoho případu, kde smyslem výzkumu je – alespoň částečně – vnést světlo do větší skupiny případů [...]*“ (Gerring 2007: 20).

Výzkumný design strukturovaný dle metody případové studie byl zvolen proto, že nám umožňuje ve značném detailu analyzovat partikulární fenomény a jevy, zachytit jejich „*mnohotvárnost prostřednictvím detailní analýzy jasně definovaného a ohraničeného subjektu, fenoménu, procesu či situace*“ (Kořan 2008: 39). „*Případová studie představuje stále svébytnější, metodologicky zakotvený a uznávaný přístup ke studiu (mezinárodní) politiky [...]. Ve srovnání s kvalitativními metodologiemi nabízí případová studie jedinečné expertní porozumění danému případu i jeho instrumentální využití pro další, teoretické účely*“ (Kořan 2008: 60). Na škále typologií případových studií se předkládaná disertační práce řadí mezi jednopřípadové studie, kde zvolený předmět výzkumu je detailně analyzován, což může být považováno i za východisko v dalším bádání o zvoleném fenoménu evropské zahraniční politiky v širším geografickém vymezení a komparativní perspektivě.¹⁸ Design jednopřípadové

studie nám umožňuje dosáhnout patřičnou hloubku analýzy zvoleného předmětu výzkumu, zkoumat ho ve značném detailu.

V rámci typologií jednopřípadových studií práce představuje disciplinovanou interpretativní případovou studii (*the disciplined interpretive case study*). Disciplinovaná interpretativní případová studie se nachází na pomezí jedinečné či intrinsitní případové studie, která se věnuje případu jen kvůli němu samému a výzkumník chce poznat právě tento případ, vztah k obecnější problematice nehraje roli (Hendl 2005: 107),¹⁹ a instrumentální případové studie, kdy studium případu je pouhým nástrojem (instrumentem) pro práci s teorií (Kořan 2008: 35).²⁰ Disciplinovaná interpretativní případová studie „*interpretuje nebo vysvětluje případ aplikací už existující teorie do nového terénu. Čím více bude využití teorie explicitní a systematické, tím přesvědčivější bude jejich aplikace. Ačkoliv tato metoda nemůže teorii testovat, případová studie ukáže, že jedna či více z existujících teorií může být využita, aby se zohlednila pro nový případ [...]. Tento typ případové studie nemůže být spravedlivě nazván ateoretický jako není jeho širší přínos nulový*“ (Sprinz a Wolinsky-Nahmias 2004: 58–59). Obdobně Michal Kořan (2008: 34) definuje disciplinovanou interpretativní případovou studii jako metodu, kdy „*za případ může být vybrán fenomén, který považujeme za*

¹⁹ Dle rozlišení Roberta Stakea se u intrinsitní případové studie jedná „*o studium případu, který je zkoumán jen pro jeho vnitřní povahu, pro jeho jedinečnost. Nezajímá nás proto, že bychom jeho prostřednictvím usilovali o poznání obecnějšího fenoménu nebo přispěli k vývoji abstraktních teoretických konstrukcí*“ (Kořan 2008: 34)

²⁰ Dle Roberta Stakea „*spočívá-li hodnota případové studie nikoli ve studovaném fenoménu samém, ale v přínosu, který skýtá obecnějšímu, teoretickému poznání, hovoříme o instrumentální případové studii*“ (Kořan 2008: 35).

¹⁸ Např. ve výzkumu evropské zahraniční politiky v *sousedství* EU, který porovná charakter a výsledky zahraniční politiky v jižním a východním vektoru *sousedství*.

hodný studia svou jedinečností či významem, ale pro jeho prozkoumání je využito existující teorie, která dosud na daný příklad nebyla aplikována. Teorie slouží pouze jako vodítko pro identifikování hlavních procesů a proměnných v rámci případu. Případ tedy neslouží jako nástroj pro práci s teorií, ale naopak teorie je vodítkem pro práci s případem.“

V rámci typologie, kterou vytvořil známý metodolog Robert K. Yin (2003: 1–18), jenž případové studie dělí na exploratorní, explanatorní, deskriptivní a evaluační, se námi zvolená metoda nejvíce blíží studii explanatorní. Ta usiluje o vysvětlení případu analýzou jednotlivých kauzálních mechanismů, přičemž k tomu obvykle využívá nějakou teorii.

Zvolená metoda disciplinované interpretativní případové studie rovněž přináší některá inherentní omezení a slabá místa. „*Jedná se především o malou míru schopnosti určit příčinnou váhu předpokládaného příčinného mechanismu. Tato skutečnost je následkem neexistující kontroly hodnot proměnných v rámci analýzy jednoho případu*“ (Kořan 2008: 60). Z jednopřípadové studie evropské zahraniční politiky v prostoru arabského Středozeří můžeme jen velmi omezeně vyvozovat poznatky o fungování evropské zahraniční politiky v celém sousedství EU, nemluvě o evropské zahraniční politice v jiných částech světa. Tato malá možnost generalizace poznatků se týká i teoretického zázemí práce, avšak jak už bylo řečeno – teorie je pro práci nástrojem pro prozkoumání případu, ambicí disciplinované interpretativní případové studie nemůže být testování teorie.

5. Rozbor plánovaných kapitol

Disertační práce je strukturována dle zvoleného výzkumného postupu. Dělí se na dvě části, teoreticko-metodologickou, jež připravuje pole pro další výzkum, a samotnou analytickou část. Ta je

rozdělena na tři kapitoly. Práce se tedy skládá ze dvou základních celků, které jsou dále strukturovány.

První, teoreticko-metodologická část, zasazuje práci do teoretického a metodologického rámce. Představeny jsou zvolené metody výzkumu a je zdůvodněn jejich výběr. Dále je v teoreticko-metodologické části práce metodologicky ukotvena a specifikována ve smyslu tematickém, geografickém i časovém. Pozornost je věnována i reflexi metodologických a konceptuálních problémů, na které autor v průběhu výzkumu narazil. Uvádí důvody, které autora vedly k volbě příslušného teoretického aparátu vycházejícího z teoretického pluralismu, pozornost je věnována spojení pro práci klíčových konceptů analýzy zahraniční politiky a strukturální a konvenční zahraniční politiky s paradigmaty zvolených teorií mezinárodních vztahů. Tuto část práce uzavírá systematická operacionalizace využívaného konceptuálního aparátu kontextem řízenými daty, tedy evropské zahraniční politiky a konvenční a strukturální zahraniční politiky.

Druhou část disertační práce tvoří samotná analýza. Analytická část je rozdělena na tři kapitoly, které odrážejí existující úzus objevující se ve výzkumech využívajících koncept analýzy zahraniční politiky. První kapitola analytické části je věnována vnitřní dimenzi zahraniční politiky. V příslušných podkapitolách jsou analyzováni aktéři, kteří se podílejí na tvorbě evropské zahraniční politiky vůči arabskému Středozeří, zájmy a cíle těchto aktérů v příslušném prostoru, rozhodovací mechanismy při tvorbě evropské zahraniční politiky a kapacity a nástroje k provádění této zahraniční politiky v jižním sousedství Unie. Druhá kapitola se zabývá implementací evropské zahraniční politiky v prostoru arabského Středozeří. Je strukturována do tří podkapitol, které

odrážejí tematické bloky (Unie tehdy používala výraz koše; *basket*) při startu Euro-středozevního partnerství roku 1995: politicko-bezpečnostní, ekonomicko-finanční a sociálně-kulturní. Pro analýzu implementace evropské zahraniční politiky jsou využity koncepty konvenční a strukturální zahraniční politiky. Obsahem třetí kapitoly analytické části je externí dimenze evropské zahraniční politiky v arabském Středozeví. Zde budou analyzovány podmínky pro působení evropské zahraniční politiky v tomto prostoru s využitím zvolených náhledů, jež nám nabízejí teorie mezinárodních vztahů.

Závěr je vypracován na základě získaných poznatků a nabízí komplexní sumarizaci a syntézu výsledků výzkumu. Reflektuje stanovenou hypotézu disertační práce a její verifikaci/falzifikaci. Hodnotí, zda se během práce podařilo naplnit cíle stanovené v úvodu, a nabízí podněty k dalšímu zkoumání problematiky evropské zahraniční politiky v prostoru arabského Středozeví a celého sousedství Evropské unie.

6. Obtíže a problematická místa výzkumu

S konceptem evropské zahraniční politiky, který v sobě spojuje zahraniční politiku rozvíjenou prostřednictvím institucionálního rámce Evropské unie se zahraniční politikou členských států, se pojí otázka analýzy zahraniční politiky na úrovni členských států. Předkládaná práce neanalyzuje zahraniční politiku jednotlivých členských států, její tvůrce, zájmy, kapacity atd. Nečiní tak z několika důvodů. Především by tak široký záběr práce rozměnil analýzu evropské zahraniční politiky v oblasti arabského Středozeví. Analýza britské či francouzské zahraniční politiky v tomto prostoru je úkolem jinak koncipovaných prací. I vzhledem k rozsahu práce by analýza zahraničních politik jednotlivých členských

států Unie nutně upadla do povrchnosti. V neposlední řadě se autor hlásí k existující tradici výzkumu evropské zahraniční politiky, kde analýza zahraničních politik členských států ve vztahu k Evropské unii (Hill 1996; Manners a Whitman 2000; Zeff a Pirro 2006; Wong a Hill 2011) i dalším otázkám koexistuje, rozšiřuje, ale nepřekrývá se s výzkumem zahraniční politiky rozvíjené na úrovni EU (Smith 2003; Carlnaess, Sjurssen a White 2004; Hill a Smith 2005; Bretherton a Vogler 2006; Zielonka 2007; Keukeleire a MacNaughtan 2008; Bindi 2010).

Řada badatelů v oblasti analýzy zahraniční politiky věnuje značnou pozornost psychologii tvůrců zahraniční politiky (Breuning 2007). Takovýto přístup je obzvláště populární ve výzkumu zahraničních politik rozvojových zemí, arabské státy nevyjímaje, jejichž politické systémy mnohdy soustředí rozhodovací procesy do rukou jednotlivce či několika málo jednotlivců (například Seale 1990; Leverett 2005; Karsh a Rautsi 2007). Analýza se soustředí na uvažování a rozhodování lídrů, pokouší se vytvořit jejich kvazi-psychologické profily. Předkládaná práce se k tomuto přístupu nehlásí, nepovažuje ho za vhodný pro výzkum evropské zahraniční politiky jako takové, včetně evropské zahraniční politiky v oblasti jižního a východního Středozeví. Pochopitelně i evropskou zahraniční politiku může v určitý okamžik ovlivnit psychologický profil toho či onoho evropského lídra, avšak ve zvoleném časovém rozsahu práce (1995–2012) musí nutně být vliv tohoto fenoménu marginální.

Jedním z problémů konvenční a strukturální zahraniční politiky je relativně obtížná operacionalizace tohoto konceptu. Pokud bychom se tázali po výsledcích strukturální zahraniční politiky, byli bychom nuceni sledovat zahraničněpolitické akce a reakce na ně

v cíleném externím prostředí po dlouhou dobu, abychom byli schopni rozpoznat a pochopit výsledky strukturální zahraniční politiky a změřit jejich efektivitu. Už samotný fakt, že strukturální zahraniční politika si klade za cíl vyvolávat dlouhodobé *strukturální* změny a kýženým cílem je relativní trvalost těchto změn i po ukončení působení strukturální zahraniční politiky, by nás vedl ke sledování značných časových úseků a selekci několika málo oblastí světa, které pro podobný výzkum připadají v úvahu. Je faktem, že z hlediska operacionalizace je přístupnější zjišťovat existenci strukturální zahraniční politiky v zahraniční politice zvoleného aktéra, než měřit její úspěšnost. Souhlasíme zde však s Keukeleirem a jeho kolegy, že tento nedostatek by neměl sloužit jako výmluva pro výlučnou tvorbu analýz, které jsou z hlediska operacionalizace schůdnější, ale v konečném součtu méně relevantní, pokud opomíjejí zásadní komponenty současné zahraničněpolitické praxe (Keukeleire a MacNaughtan 2008: 328–338; Keukeleire a Schunz 2008: 24).

Zdroje

- ADLER, Emanuel: 2002. Constructivism and International Relations. In: Carlsnaes, Walter, Risse, Thomas a Simmons, Beth A. (eds.): *Handbook of International Relations*. Londýn: SAGE Publications, s. 95–118.
- BACHE, Ian a GEORGE, Stephen: 2006. *Politics in the European Union*. New York: Oxford University Press
- BALFOUR, Rosa: 2009. The Transformation of the Union for the Mediterranean. *Mediterranean Politics*, roč. 14, č. 1, s. 99–105.
- BARNETT, Michael N.: 1998. *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. New York: Columbia University Press.
- BINDI, Federica (ed.): 2010. *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*. Washington: The Brookings Institution.
- BISCOP, Sven: 2003. Opening up the ESDP to the South: A Comprehensive and Cooperative Approach to Euro-Mediterranean Security. *Security Dialogue*, roč. 34, č. 2, s. 183–197.
- BRETHERTON, Charlotte a VOGLER, John: 2006. *The European Union As a Global Actor*. Londýn: Routledge.
- BREUNING, Marijke: 2007. *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- BURGAT, Francois: 2009. Europe and the Arab World: The dilemma of recognising counterparts. *International Politics*, roč. 46, č. 5, s. 616–635.
- CARLSNAES, Walter, SJURSEN, Helene a WHITE, Brian (eds.): 2004. *Contemporary European Foreign Policy*. Londýn: SAGE Publications.
- CASARINI, Nicola a MUSU, Constanza (eds.): 2007. *European Foreign Policy in an Evolving International System: The Road Towards Convergence*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- CASIER, Tom: 2004. *The EU's proximity policy and governance beyond the borders*. Příspěvek pro Second Pan-European Conference on EU Politics, Bologna, Itálie.
- DRULÁK, Petr: 2003. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál.
- EMERSON, Michael a kol.: 2011. *Upgrading the EU's Role as Global Actor: Institutions, Law and the Restructuring of European Diplomacy*. Brusel: Centre for European Policy Studies.
- GERRING, John: 2007. *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HALLIDAY, Fred: 2005. *The Middle East in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HENDL, Jan: 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- HERRMANN, Peter a TAUSCH, Arno: 2005. *Dar Al Islam: The Mediterranean, the World System And the Wider Europe: The "Cultural Enlargement" of the EU and Europe's Identity*. New York: Nova Science Publishers.

- HILL, Christopher a SMITH, Michael (eds.): 2005. *The International Realtions of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- HILL, Christopher: 1996. *The Actors in the Europe's Foreign Policy*. Londýn: Routledge.
- HILL, Christopher: 2003. *The changing politics of foreign policy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- HINNEBUSCH, Raymond: 2003. *The international politics of the Middle East*. Manchester: Manchester University Press.
- HOLSTI, Kalevi J.: 1995. *International Politics: a framework for analysis*. New Jersey: Prentice Hall.
- JOHANSSON-NOGUES, Elisabeth: 2011. The UfM's Institutional Structure: Making Inroads towards 'Co-Ownership'? *Mediterranean Politics*, roč. 16, č. 1, s. 21–38.
- KARSH, Efraim a RAUTSI, Inari: 2007. *Saddam Hussein: A Political Biography*. New York: Grove Press.
- KEUKELEIRE, Stephan a MACNAUGHTAN, Jennifer: 2008. *The Foreign Policy of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- KEUKELEIRE, Stephan a SCHUNZ, Simon: 2008. *Foreign policy, globalization and global governance – The European Union's structural foreign policy*. Příspěvek pro Standing Group on the European Union Fourth Pan-European Conference on EU Politics, Riga, Lotyšsko.
- KEUKELEIRE, Stephan a THEPAUT, Charles (2011): *Crise a l'interieur, crise a l'exterieur. Le Jeu de l'Oie – La Revue Internationale de Sciences-Po Lille*, No. 4.
- KEUKELEIRE, Stephan, THIERS, Robin a JUSTAERT, Arnout: 2009. Reappraising Diplomacy: Structural Diplomacy and the Case of the European Union. *The Hague Journal of Diplomacy* 4/2009, s. 143–165.
- KEUKELEIRE, Stephan: 2002. *Reconceptualizing (European) Foreign Policy: Structural Foreign Policy*. Příspěvek pro First Pan-European Conference on EU Politics, Bordeaux, Francie.
- KHADER, Bichara: 2013. *The European Union and the Arab World: from the Rome Treaty to the Arab Spring*. European Institute of the Mediterranean, PapersIEM, č. 17.
- KORANY, Bahgat a DESSOUKI, Ali E. Hillal: 2008. *The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization*. Káhira: American University in Cairo Press.
- KOŘAN, Michal: 2008. Jednopřípadová studie. In: Drulák, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, s. 29–61.
- LAWSON, Fred H.: 2006. *Constructiong International Realtions in the Arab World*. Stanford: Stanford University Press.
- LEVERETT, Flynt: 2005. *Inheriting Syria: Bashar's Trial by Fire*. Washington: The Brookings Institution.
- MANNERS, Ian a WHITMAN, Richard G. (eds.): 2000. *The Foreign Policies of European Union Member States*. Manchester: Manchester University Press.
- MARESCEAU, Marc a LANNON, Erwan (eds.): 2001. *The EU's enlargement and Mediterranean strategies: a comparative analysis*. Basingstoke: Palgrave.

- NONNEMAN, Gerd (ed.): 2005. *Analyzing Middle East Foreign Policies and the Relationship with Europe*. Londýn: Routledge.
- ROSENAU, James N.: 2006. *The Study of World Politics: theoretical and methodological challenges*. Londýn: Routledge.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: 2000. *Přehled moderních politologických teorií*. Praha: Portál.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka: 2007. *Úvod do současné politikologie*. Praha: Portál.
- SEALE, Patrick: 1990. *Asad: The Struggle for the Middle East*. Berkeley: University of California Press.
- SMITH, Karen E.: 2003. *European Union Foreign Policy in a Changing World*. Cambridge: Polity Press.
- SMITH, Karen E.: 2005. The outsiders: the European neighbourhood policy. *International Affairs*, 81, č. 4, s. 757–753.
- SØRENSEN, Georg: 2005. *Stát a mezinárodní vztahy*. Praha: Portál.
- SPRINZ, Detlef F. a WOLINSKI-NAHMIAS, Yael: 2004. *Models, Numbers, and Cases: Methods for Studying International Relations*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- vision'. *International Affairs*, roč. 85, č. 2, s. 963–975.
- WALT, Stephen M.: 1990. *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press.
- WALTZ, Kenneth N.: 1979. *Theory of International Politics*. Londýn: Addison-Wesley Publishing Company.
- WONG, Reuben a HILL, Christopher (eds.): 2011. *National and European Foreign Policies*. Londýn: Routledge.
- YIN, Robert K.: 2003. *Case Study Research: Design and Methods*. Londýn: SAGE Publications.
- ZEFF, Eleanor E. a PIRRO, Ellen B.: 2006. *The European Union and the Member States*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- ZIELONKA, Jan: 2007. *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford: Oxford University Press.

* **Mgr. Michael Brtnický**, michael.brtnicky@gmail.com, Katedra politikologie a evropských studií, FF UP v Olomouci, 4. ročník, kombinovaná forma, školitel: Doc. Daniel Marek, Ph.D., M.A.